

אש קודש ואש זרה

הטלטלה אדירה. זה כמה שבועות, וכמה וכמה פרקים - המבוא הארוך ביותר בתורה - שאנו קוראים על ההכנות לרגע שהקב"ה ישרה את שכינתו בקרב העם. חמש פרשיות (תרומה, תצווה, כי תישא, ויקהל ופקודי) גוללות את ההוראות לבניית המשכן. עוד שתיים (ויקרא וצו) מפרטות את הקורבנות והמנחות שיוקרכו שם. במשך שבעה ימים התקדשו הכוהנים (אהרן ובניו) לקראת כניסתם לתפקיד. עכשיו הכול מוכן. הגיע היום השמיני, היום שעבודת המשכן תתחיל בו.

העם כולו השתתף בבניית ביתה המיועד, הנראה לעין, של שכינת ה' על פני האדמה. בפסוק פשוט אך מרגש מגיעה הדרמה אל פסגתה: "וַיֵּבֶא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֱהֱל מוֹעֵד, וַיִּצְאוּ וַיִּבְרְכוּ אֶת הָעָם. וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם" (ויקרא ט, כג). אך עתה, כשהכול בטוחים שסיפור המעשה תם, מתרחש דבר נורא:

וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֲרֹן נֹדֵב וְאַבְיָהוּא אִישׁ מִחֻתָּתוֹ, וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ עָלֶיהָ קִטְרֶת, וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֲרֹן, הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' לֵאמֹר: בְּקִרְבֵי אֲקֹדֵשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶפְבֹּד (י, א-ג).

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

החג היה לחגא במות שני בני אהרן הגדולים. במה חטאו? חז"ל והמפרשים מציעים הסברים רבים. נדב ואביהו מתו כי - הם נכנסו לקודש הקודשים; הם לא לבשו את בגדי השרד הנכונים²; הם לקחו אש מהמטבח, לא מהמזבח³; הם לא התייעצו עם משה ואהרן⁴; הם לא התייעצו זה עם זה⁵. יש המאשימים אותם בגאווה: לא הייתה להם סבלנות ליטול על עצמם תפקיד הנהגה⁶; הם לא התחתנו, כי סברו שהדבר הוא למטה מכבודם⁷. ויש הרואים את מותם כעונש דחוי על חטא מוקדם, על כך שבמעמד הר סיני הם אכלו ושתו בשעה שחזו באלוהים (שמות כד, ט-יא).

כל הפירושים הללו נסמכים על קריאה קפדנית בארבעת המקומות בתורה המציינים את מות נדב ואביהו (ויקרא י, ב; ויקרא טז, א; במדבר ג, ד; במדבר כו, סא), ובאזכור המקראי לנוכחותם במעמד הר סיני. כל אחד מהם הוא פרי התבוננות מעמיקה בסכנותיה של התלהבות דתית מופרות. אולם ההסבר הפשוט ביותר הוא זה האמור במפורש בתורה עצמה. נדב ואביהו מתו כי הקריבו אש "זרה", כלומר פעלו באופן "אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם" (ויקרא י, א). כדי להבין את משמעות הדבר, עלינו לשוב אל הראשונות ולהיזכר במשמעות המושג "קודש", ומתוך כך במשמעותו של המקדש כביתו של הקודש.

הקודש הוא אותו מקטע של זמן ומרחב שהקב"ה הקצה לשכינתו. הבריאה כרוכה בהסתרות. לא במקרה נגזרות המילים "עולם" ו"נעלם" משורש אחד. כדי לתת לאדם משהו מכוחות הבריאה שלו - את הלשון המאפשרת לו לחשוב, לתקשר, להבין, לדמיין חלופות עתידיות ולבחור ביניהן - לא היה די שאלוהים יברא את ההומו ספיינס. הוא צריך היה לצמצם את עצמו, כלשונם של המקובלים, ולברוא מרחב לפעולה האנושית. מכל מעשיו

של אלוהים, הצמצום הוא המעשה המבטא באופן העמוק ביותר את האהבה ואת הנדיבות הטמונות בכריאה. אלוהים שאנו פוגשים בתורה דומה להורה היודע שכדי לטעת בילדו בַּשְׁלוֹת ואחריות הוא צריך לסגת, לשחרר, להימנע מהתערבות.

אבל יש גבול. צמצום מוחלט של אלוהים יראה כנטישה של העולם; הוא יִדְמָה, במשל שלנו, לאב העוזב את ילדיו. לא בזאת חפץ הקב"ה. איך, אם כן, יותיר בעולם את עקבות נוכחותו?

התשובה הניתנת לכך בתורה איננה פילוסופית. תשובה פילוסופית (אני חושב כאן על הזרם המרכזי של הפילוסופיה המערבית, זה שהחל בעת העתיקה באפלטון, ובעת החדשה בדקארט) תהיה תשובה החלה באופן אוניברסלי: בכל הזמנים, בכל המקומות. אבל אין תשובה הנכונה בכל הזמנים ובכל המקומות. משום כך הפילוסופיה לא תוכל אף פעם להכיל את הסתירה שיש לכאורה בין בריאה אלוהית לבין רצון חופשי של האדם, או בין השכינה האלוהית לבין העולם האמפירי שבתוכו אנחנו חושבים, בוחרים ופועלים.

המחשבה היהודית היא נוגדת-פילוסופיה. בעיניה, אמיתות מתגלמות דווקא בזמנים ומקומות מסוימים. יש זמנים קדושים (היום השביעי, החודש השביעי, השנה השביעית, וסוף מחזור שבע-שבתות השנים, שנת היובל). יש אנשים קדושים (עם ישראל בכללותו, ובתוכו הלויים, ובתוכם הכוהנים). ויש מרחב קדוש (ארץ ישראל, ובתוכה ירושלים, ובתוכה המקדש, ובתוכו הקודש ויותר ממנו קודש הקדושים; ובמדבר, המשכן ובתוכו הקודש וקודש הקודשים).

הקודש הוא הנקודה בחלל ובזמן שהאדם פוגש בה את השכינה על ידי כך שהוא נסוג ומצטמצם. שכן לא רק אלוהים מצמצם את

עצמו כדי לפנות מקום לאדם, אלא גם האדם מצמצם את עצמו כדי לפנות מקום לאלוהים. הקודש הוא המקום שאלוהים נחוה בו כנוכחות מוחלטת. זהו מפגש שמעצם מהותו יכול להתקיים רק במקום ובזמן שהאדם מוותר בהם לחלוטין על הרצון והיוזמה שלו. אין זה מפני שהקב"ה מזלזל ברצונו של האדם וביוזמתו. נהפוך הוא: הקב"ה ייפֶה את כוחו של האדם לבחור וליזום, לפעול וליצור, וכך להיות שותפו לבריאה. אולם כדי שהאדם יהיה נאמן לכוונותיו של הבורא, חייבים להיות זמנים ומקומות שהוא יחוה בהם את מציאותו של האלוהי. בזמנים ובמקומות הללו נדרש ציות מוחלט; נדרשת השעיה של הרצון והבחירה.

הטעות היסודית ביותר - טעותם של נדב ואביהוא - היא לקחת את הכוחות השייכים למפגשו של האדם עם העולם, ולהפעיל אותם במפגשו של האדם עם אלוהים. לו נקטו נדב ואביהוא יוזמה פרטית להילחם ברוע ובעוול, הם היו נחשבים גיבורים. אבל הם נקטו יוזמה פרטית בזירת הקודש, ובזאת שגו. הם הנכיחו את עצמם היכן שהנוכח המוחלט הוא האלוהים. זוהי סתירה פנימית. משום כך מתו.

שגיאה היא לתאר את הקב"ה כגחמני, קנאי וזעפן: זהו מיתוס שהפיצו הנוצרים הראשונים בניסיון למתג את דתם כדת האהבה המחליפה את דמות האל האכזר-קשה-נקמן של "הברית הישנה" בדמות אל סבלן ואוהב. כשהתורה עצמה מתארת את הקב"ה כזעפן ונקמן היא עושה זאת כדי "לדבר בלשון בני אדם",⁸ במונחים שבני אדם יבינו. האמת היא שהתנ"ך הוא, לאורכו ולרוחבו, סיפור אהבה: אהבתו היוקדת של הבורא לברואיו, למרות כל האכזבות והבגידות שהאנושות מנחילה לו. הקב"ה צריך את המפגש איתנו לא מפני שהוא צריך אותנו אלא מפני שאנחנו צריכים אותו. כדי שציוויליזציה תלך בדרכי האהבה

והצדק, ותחלוק כבוד לבריאיה ולשלמותה, מוכרחים להיות לה רגעים שהיא מותירה את ה"אני" מאחור, ונקייה מהנכחה עצמית פוגשת את מלוא ההוויה בכל תפארתה.

זהו תפקידו של הקודש, הנקודה שבה ה"אני" שותק אל מול נוכחותו האדירה של ה"ישנו". נדב ואביהוא שכחו זאת. הם שכחו שכדי להיכנס אל המרחב המקודש, או אל הזמן המקודש, נדרשת ענווה אונטולוגית, נדרשת השעיה מוחלטת של היוזמה ושל התשוקה. קשה להגזים בחשיבות הדבר. כשאנו מבלבלים את רצון ה' עם רצוננו, אנו הופכים את הקודש, את מקור החיים, לטומאה ולסם-מוות. הדוגמה הקלאסית לכך היא "מלחמת הקודש", הג'יהאד, מסע הצלב, המלביש את תאוות ההשתלטות בגלימת הקדושה, כאילו כיבוש והמרת דת כפויה הם רצון האלוהים.

סיפורם של נדב ואביהוא הוא תזכורת חוזרת לאזהרה שנשמעה לראשונה בימי קין והבל. המעשה הראשון של עבודת האלוהים הוביל לרצח הראשון. כמו היתוך גרעיני, גם הפולחן הדתי הוא מקור אנרגיה היכולה להביא ברכה אך גם אסון.

שלושה סוגים של אש משמשים בסיפור נדב ואביהוא, בשלושה פסוקים רצופים.

ראשונה היא האש מהשמיים: "וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה... (ט, כד). זוהי אש של חסד, של שעת רצון. אחריה באה האש הזרה שהקריבו שני בני אהרן: "וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נְדָב וָאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ, וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קִטְרֶת, וַיִּקְרְבוּ לְפָנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם" (י, א). ואז באה אש-הנגד מן השמיים: "וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה', וַתֹּאכַל אוֹתָם, וַיִּמְתּוּ לְפָנֵי ה'" (י, ב).

המסר פשוט ורציני מאוד: הדת איננה מה שהנאורות האירופית חשבה שהיא תהיה: שולית, שתוקה וקלושה. היא אש - וכמו אש, היא מחממת אך היא גם שורפת. ואנחנו שומרי הלהבה.

שאלות לשולחן שבת

1. היכן עובר הגבול הרוחני שבין התלהבות דתית לבין אש זרה?
2. ה' מצטמצם כדי לפנות לנו מקום. איך אנחנו מצטמצמים כדי לפנות מקום לה'?
3. אם הדת דומה לאש, מה פירושו של להיות שומריה האחראים של הלהבה?

- 1 מדרש תנחומא (בובר), אחרי מות ז.
- 2 ויקרא רבה כ, ט.
- 3 מדרש תנחומא על אתר.
- 4 ילקוט שמעוני, א, תקכד.
- 5 מדרש תנחומא על אתר.
- 6 מדרש אגדה (בובר), ויקרא י.
- 7 ויקרא רבה כ, י.
- 8 ברכות לא ע"א.